

MICHAŁ POŻNIAK
Uniwersytet Zielonogórski
ORCID: [0000-0001-7512-7194](https://orcid.org/0000-0001-7512-7194)

LUDWISARZE POGRANICZA ŚLĄSKO-ŁUŻYCKIEGO GEORG WIELD I I GEORG WIELD II ORAZ ICH DZIAŁALNOŚĆ NA PRZEŁOMIE XVI I XVII WIEKU

GEORG WIELD I AND GEORG WIELD II: BELL-FOUNDERS OF THE SILESIA-LUSATIAN BORDERLAND AND THEIR ACTIVITIES AT THE TURN OF 16TH AND 17TH CENTURY

ABSTRACT: The paper introduces the readers to activities of a family of bell-founders – the Wields, who lived on the Silesian–Lusatian–Bohemian borderland at the turn of 16th and 17th century. Campanological research concerning Lower Silesia has been rather poor to date, which results in a need for broader studies regarding historic bells and bell-founders.

KEYWORDS: campanology, bell foundry, bell, Georg Wield, Lower Silesia, Lusatia

Badania z zakresu kampanologii jako subdyscypliny nauk pomocniczych historii zyskują w Polsce na znaczeniu¹. Temat dzwonów i ludwisarzy najpełniej rozpoznano dotychczas w obrębie współczesnego województwa lubuskiego², obejmującego również tereny historycznego Śląska. Skromniejszy dorobek dotyczy sąsiedniego województwa dolnośląskiego, gdzie nie prowadzi się obecnie szerokich,

¹ Nie sposób pominąć w tym miejscu ważnego głosu Jakuba Pokory, który postulował rozwój badań kampanologicznych, Jakub Pokora, *Stan i potrzeba badań nad zabytkowymi dzwonami w Polsce*, „Ochrona Zabytków”, 25 (1972), 4, s. 285–290.

² Czołowe miejsce w tej tematyce zajmują publikacje Marceliego Tureczka (*Zabytkowe dzwony na Ziemi Lubuskiej. Dokumentacja, ochrona, badania*, Zielona Góra 2010), a także 13 zeszytów z serii Corpus inscriptionum Poloniae (dalej: CiP), m.in. CiP, t. 10: *Inskrypcje województwa lubuskiego*, red. Joachim Zdrenka, z. 13: *Powiat żagański (do 1815 roku)*, opr. Joachim Zdrenka, Adam Górski, Ryszard Patorski, Marceli Tureczek, Toruń 2019.

systematycznych badań kampanologicznych. Ze starszych prac wypada wspomnieć katalogi zabytków (obejmujące dzwony) przygotowane przez Hansa Lutscha³, Kartotekę Ludwisarzy opracowaną przez Erwina Hintze⁴ oraz artykuł Günthera Grundmanna⁵. Spośród nowszych publikacji zasługują na wyróżnienie dwa opracowania: Piotra Oszczanowskiego poświęcone ludwisarskiej rodzinie Götzów⁶ oraz Barbary Ławnikowskiej przedstawiające mirskie dzwony⁷. Krótkie notki na temat ludwisarzy dolnośląskich i łżyckich zawiera nadto leksykon Jörga Poettgena⁸. Odrębne zagadnienie stanowią dzwony zarekwirowane podczas wojny, które skatalogował Marceci Tureczek⁹. W innej pracy tego autora poruszone zostały zagadnienia dotyczące ludwisarstwa na obszarze pogranicza śląsko-brandenburgsko-pomorskiego w okresie od XIII do XVIII w.¹⁰ Brakuje natomiast pełnych katalogów dolnośląskich dzwonów z poszczególnych epok historycznych¹¹, jak też szerszych badań nad ludwisarstwem. Prezentowany artykuł przedstawia aktywność dwóch ludwisarzy z rodziny Wielców, działających na pograniczu śląsko-czesko-łżyckim na przełomie XVI i XVII w. Stanowi próbę zarówno ich biografii, jak i szerszej charakterystyki odlanych przez nich dzwonów.

³ Hans Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd. 1–3, Breslau 1886–1891; *idem*, *Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirks Liegnitz*, Breslau 1891.

⁴ Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Gabinet Dokumentów, Kartoteka Erwina Hintze – ludwisarze (dokument bez numeru inw.).

⁵ Günther Grundmann, *Glocke läuteten über Schlesien*, „Schlesien”, 6 (1961), 4, s. 65–74.

⁶ Piotr Oszczanowski, *Rodzina Götzów – z historii wrocławskiego ludwisarstwa. Wstęp do badań*, [w:] *Rzemiosło artystyczne i wzornictwo w Polsce. Ludwisarstwo w Polsce*, red. Katarzyna Kluczewajd, Toruń 2003, s. 75–87.

⁷ Barbara Ławnikowska, *Przyczynek do dziejów ludwisarstwa na Dolnym Śląsku. Dzwony z Mirska*, „Studia Epigraficzne”, 4 (2011), s. 169–180.

⁸ Jörg Poettgen, *Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten bis zum Jahre 1900 in den ehemaligen deutschen Ostprovinzen Pommern, Ost- und Westpreußen und Schlesien mit Berücksichtigung der im westlichen Deutschland vorhandenen Leihglocken*, Greifenstein 2010.

⁹ Marceci Tureczek, *Leihglocken. Dzwony z obszaru Polski w granicach po 1945 roku przechowywane na terenie Niemiec*, Warszawa 2011.

¹⁰ *Idem*, *Campanae que in confinio sonant. Studium z dziejów ludwisarstwa na pograniczu śląsko-brandenburgsko-pomorskim w XIII–XVIII wieku*, Zielona Góra 2015. W pracy obszerny wykaz literatury dotyczącej Dolnego Śląska.

¹¹ Ewidencja zabytków Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nie wyczerpuje potrzeb pełnej inwentaryzacji tego obszaru pod względem kampanologicznym.

Rodzina ludwisarska Wioldów

Pod koniec XVI i na początku XVII w. na terenie historycznego Dolnego Śląska działał warsztat ludwisarski Wioldów¹². Prowadzili go Georg Wiold I (senior) oraz jego syn Georg Wiold II (junior) – związani głównie z Żytawą (Zittau). Rozdzielenie ich losów i dokonań niewątpliwie stanowi wyzwanie badawcze, ponieważ używali oni tego samego imienia i nazwiska (bez dodatkowych określeń). Deficyt źródeł i opracowań poświęconych Wioldom sprawia, że prezentacja tytułowych ludwisarzy rodzi szereg niejasności i nieścisłości. Najwięcej informacji na ich temat znajdziemy w saksońskim słowniku biograficznym *Sächsische Biografie* oraz we wspomnianym już leksykonie Poettgena¹³. Autor ten wprowadził zresztą rozróżnienie na Georga Wiolda I i Georga Wiolda II. Do ustaleń tego badacza odwołał się także Tureczek¹⁴. Pozostałe publikacje dotyczą przede wszystkim dzwonów odlanych przez Wioldów i nie podają faktów z ich życia. Inskrypcje umieszczone na owych dzwonach pozwalają przy tym na wyciągnięcie wielu wniosków i ustalenie faktów, a także na charakterystykę zarówno ich stylu warsztatowego, jak i stylu ludwisarskiego dominującego w epoce, w której żyli.

Georg Wiold I urodził się w czeskim Jáchymovie (Sankt Joachimsthal) – jak podaje *Sächsische Biografie*¹⁵ – przed rokiem 1593. Na podstawie inskrypcji umieszczonych na dzwonach odlanych dla miejscowości Skibice (Peterswaldau, powiat zielonogórski) oraz Brzeźnica (Briesnitz, powiat żagański) wiadomo jednak, że Georg Wiold I był aktywny zawodowo już w 1592 r. Można założyć, że urodził się przynajmniej dwie dekady wcześniej, tj. ok. 1570 r. Był synem ludwisarza i konwisarza Hansa Wiolda seniora i miał – jak podaje Poettgen, brata Hansa Wiolda juniora, który był giserem (odlewnikiem)¹⁶. Warto zauważyć, że powtarzalność imion nie była w tym czasie wyjątkiem i była typowa dla okresu nowożytnego. Georg Wiold I był ewangelikiem¹⁷. O jego stosunku do wyznawanej religii może świadczyć częsty

¹² W literaturze pojawiają się różne warianty zapisu nazwiska tytułowych ludwisarzy: Wioldt, Wild, Wilt oraz Wiold. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto tę ostatnią formę, która występuje na większości odlanych przez nich dzwonów. Także w przypadku imienia występują różne zapisy: Georg, George i Yorge.

¹³ Kai Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*, [w:] *Sächsische Biografie*, <https://saebi.isgv.de> (dostęp: 17 XI 2021); Poettgen, *Handbuch*, s. 69. Podkreślić należy, że wskazane opracowania zawierają rozbieżności.

¹⁴ Tureczek, *Campanae*, s. 93.

¹⁵ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

¹⁶ Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

¹⁷ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

motyw inskrypcji umieszczanych przez niego na wytwarzanych dzwonach, zawierający odniesienie do Trójcy Świętej. Motyw ten był następujący lub podobny: „George Wild, Glockengießer [...] goß mich im Nahmen der Dreyfaltigkeit, die ihm Gnad dazú verleyt“¹⁸. W trakcie swojej działalności odlał co najmniej kilkanaście dzwonów, ale zapewne, aby zapewnić sobie utrzymanie, trudnił się również konwisarstwem.

Georg Wild I podjął działalność w Szprotawie (Sprottau), ale nie udało się ustalić, kiedy opuścił Jáchymov i w jakich okolicznościach przeniósł się na Śląsk. Wiadomo natomiast, że był obywatelem wspomnianego miasta pod koniec XVI w., co poświadczają inskrypcje zachowane na wspomnianych już dzwonach odlanych w 1592 r.: „George Wild bvrger zvr Sprotta[v] gos mich”¹⁹. Brakuje dalszych przekazów, w tym w najstarszych szprotawskich księgach miejskich²⁰, na temat jego pobytu w Szprotawie, wobec czego można przyjąć, że jego obecność w tym ośrodku była stosunkowo krótka. Warto zauważyć przy tej okazji, że w licznych opracowaniach dziejów miasta w ogóle pominięto temat miejscowego ludwisarstwa²¹.

W 1593 r. Georg Wild I przeniósł się do Żytawy i uzyskał tamtejsze obywatelstwo. Z XIX-wiecznego opracowania Christiana Adolpha Peschecka wiadomo, że występował wówczas w źródłach jako „nowy” ludwisarz²². Zmiana miejsca zamieszkania była zapewne warunkowana popytem na jego wyroby i/lub dostępnością podstawowych surowców, takich jak cyna i miedź²³. Poettgen wspomina, że ludwisarz zamieszkiwał w posesji przy Czeskim Zaułku (Böhmische Gasse)²⁴, escheck wskazał natomiast na dawne jatki mięsne²⁵. W Żytawie przełomu XVI i XVII w. działało kilku ludwisarzy (Tobias Leubner, mistrz Pulster, Martius Zorbe, Donat Schröter

¹⁸ W tłumaczeniu Alana Króla: „George Wild, ludwisarz [...] odlał mnie w imię [św.] Trójcy Bożej, która mu łaski ku temu użycza”. *Kurzer Entwurf einer Oberlausitz-wendischen Kirchenhistorie, abgefaßt von einigen Oberl.wendischen evangel. Predigern*, Budišin 1767, s. 109.

¹⁹ W tłumaczeniu A. Króla: „Georg Wild obywatel Szprotawy odlał mnie”. Tureczek, *Zabytkowe dzwony*, s. 133, 143.

²⁰ Marek Biszczaik, *Die ältesten Stadtbücher von Sprottau/Szprotawa. Ein Beitrag zur Erforschung des Frühneuhochdeutschen in Niederschlesien*, Zielona Góra 2013.

²¹ Mieczysław Pozaroszczuk, Maciej Siwicki, Stanisław Syrycki, *Ziemia Szprotawska. Historia i ludzie*, Szprotawa–Żagań 2010; *Szprotawa 1000–2000: w kręgu europejskich idei zjednoczeniowych*, red. Hieronim Szczegółka, Szprotawa 2000; Hieronim Szczegółka, *Z przeszłości Szprotawy*, Zielona Góra 1961; *idem*, Maciej Boryna, *Szprotawa i okolice: na tropach historii i przyrody*, Szprotawa 2010; Feliks Matuszkiewicz, Hieronim Szczegółka, *Historia Szprotawy*, Szprotawa 2010; *Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej*, red. Maciej Boryna, Szprotawa 2010.

²² Christian Adolph Pescheck, *Handbuch der Geschichte von Zittau*, Zittau 1837, s. 61. Podobnie pisał później: Edmund Brückner, *Die Glocken der Oberlausitz*, „Neues Lausitzisches Magazin“, 82 (1906), s. 37.

²³ Porównaj: Tureczek, *Campanae*, s. 139–145.

²⁴ Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

²⁵ Pescheck, *Handbuch*, s. 61; Brückner, *Die Glocken der Oberlausitz*, s. 37.

z Arnau), ale nie tworzyli oni odrębnego cechu²⁶. Peottgen wspomniał, że w warsztacie ludwisarskim Georga Wiolda I w Żytawie miał pracować przez krótki czas jego brat Hans Wield junior. Ustalił ponadto, że Georg poślubił tam Marię, która zmarła w tym mieście 13 V 1613 r.²⁷ Z tego związku urodził się prawdopodobnie Georg Wield II, nie posiadamy bowiem informacji o innych małżeństwach jego ojca.

Biorąc pod uwagę obszar współczesnej Polski, Georg Wield I odlał w Żytawie dzwony dla miejscowości Konotop (Kontopp, powiat nowosolski) w 1595 r. oraz Zawidów (Seidenberg, powiat zgorzelecki) w 1596 r. Peottgen wymienia również dzwon wykonany dla klasztoru franciszkanów w Żaganiu²⁸, ale informacji tej nie udało się potwierdzić. Ludwisarz realizował zlecenia, ale wyrobom nadawał dość spójną formę. Opatrywał dzwony szczególnie okazałymi zdobieniami, niejednokrotnie bogatymi inskrypcjami i sentencjami. W *Sächsische Biografie* znajdziemy informację, że Georg Wield I zmarł po roku 1615²⁹, Peottgen podaje natomiast wcześniejszą datę – 27 III 1607 r.³⁰ Wydaje się ona bardziej prawdopodobna, ponieważ po 1607 r. udało się poświadczyć tylko działalność jego syna Georga Wiolda II. Nieznane pozostaje miejsce pochówku, ale dość prawdopodobna wydaje się Żytawa.

Na temat Georga Wiolda II (juniora) mamy jeszcze mniejszą wiedzę niż w przypadku jego ojca. Jako ludwisarz pracował przynajmniej od 1608 r., zatem powinien był przyjść na świat przed 1590 r. Oznaczałoby to, że raczej nie urodził się w Żytawie, a jego matką nie była wspomniana Maria. Dalsze spekulacje na ten temat wydają się ryzykowne. Georg Wield II zamieszkiwał w Żytawie (Böhmische Gasse), najpewniej w domu odziedziczonym po ojcu. W 1608 r. poślubił Marię, córkę mieszczanina żytawskiego Zachariasza Schade. Z tego małżeństwa urodziła się Salome. Peottgen wspomniał, że została ona pochowana 8 IX 1633 r.³¹, w młodym wieku. Georg Wield II trudnił się ludwisarstwem i konwisarstwem. Rzemiosła uczył się zapewne w warsztacie ojca, co tłumaczyłoby umieszczanie na dzwonach tych samych motywów dekoracyjnych, a także gmerków i inskrypcji³².

Jak już wspomniano, działalność Georga Wiolda II została poświadczona od roku 1608 r., przy czym warsztat po zmarłym ojcu przejął on zapewne rok wcześniej. Okresowo mógł pracować wspólnie ze stryjem Hansem (Johannem) Wioldem.

²⁶ Pescheck, *Handbuch*, s. 59–63.

²⁷ Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

³⁰ Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

To prawdopodobnie z nim odlał w 1609 r. dzwon dla kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Żytawie, powstały na zlecenie rady miejskiej przy wsparciu kościołów parafialnych oraz pod patronatem burmistrza Daniela Burgharda i syndyka Martina Hopstocka³³. Dla tego samego kościoła Georg i Johann Wieldowie wykonali także dzwon kwadransowy o wadze 29 cetnarów (1609 r.)³⁴. W *Sächsische Biografie* czytamy, że w tym samym roku Georg Wield junior odlał również dzwon dla kościoła p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny³⁵. Zwięzłą charakterystykę tegoż dzwonu przedstawił Cornelius Gurlitt na początku XX w. Jego średnica wynosiła 60 cm, a wysokość 46 cm. Na szyi dzwonu widniała inskrypcja w języku niemieckim, której treść była następująca: „Diese Kirche zv vnser lieben Frawen ist ausgerba | nt Anno. 1473. vnd. 1535. erweitert aberdvrch | H. Michael Weisen vnd Martin Reimer. Anno. 1607”³⁶. Na wieńcu została umieszczona kolejna inskrypcja: „Zvm gedechtnvs aller Selige verstorbenen hat d. E. W. H. David Gephart. regirender. Bvrg d(iese Glocke) anhero geordenet. A. 1613. gos m. G. Wilt”³⁷. *Sächsische Biografie* wymienia najwyraźniej błędną datę wykonania (1609 r.), ponieważ treść inskrypcji wskazuje na rok 1613. Georg Wield II odlał także dzwon dla miejscowości Wigancice Żytawskie (Weigsdorf – nieistniejąca wieś w powiecie zgorzeleckim) na którym – wedle Poettgena – znajdowała się następująca inskrypcja: „ANNO 1618 HAT MICH GEGOSSEN DER KVNSTREICHE GEORGE WILDT BVRGER GLOCKEN- VND KANDELGISSER ZV ZITTAW IM NAMEN DER HEILIGEN DREIFALTIGKEIT GOTT”³⁸. Autorstwa Georga

³³ Dzwon ten pękł w 1635 r. z powodu wielkiego mrozu. Zdjęto go z wieży jednak dopiero w 1650 r. i przetopiono (i to dwukrotnie, ponieważ przy pierwszym odlewie nie starczyło metalu na koronę) na nowy dzwon o wadze 46 cetnarów (Brückner, *Die Glocken*, s. 217–218). Bardzo prawdopodobne, że wspomniany w opracowaniach Johann Wield był bratem Georga Wielda I, znanym w literaturze jako Hans Wield. Pescheck (*Handbuch*, s. 60) podał, iż Hans Wield z Jáchymova otrzymał w 1608 r. zlecenie odlania nowego dzwonu do wieży ratuszowej oraz dzwonu zegarowego (*Seigerglocke*) o wadze 40 cetnarów do wieży kościoła św. Jana. Brückner (*Die Glocken*, s. 218) uznał Johanna za syna Georga Wielda II, co nie znajduje potwierdzenia.

³⁴ Edmund Brückner (*Die Glocken*, s. 218) podaje, że w 1612 r. burza zrzuciła ten dzwon wraz z piętnem prześwitu okiennego wieży w dół między jatki mięsne.

³⁵ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

³⁶ W tłumaczeniu A. Króla: Kościół ten ku czci naszej umiłowanej Pani spłonął w roku 1473 oraz 1535, został jednak [odnowiony i] rozbudowany przez pana Michaela Weise i Martina Reimera w roku 1607.

³⁷ W tłumaczeniu A. Króla: „Na pamiątkę wszystkich świętych zmarłych czcigodny (?) pan David Gephart, urzędujący burmistrz, zarządził umieszczenie tutaj (tego dzwonu). W roku 1613 odlał mnie G. Wilt”. Cornelius Gurlitt, *Zittau (Stadt)*, „Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen“, 30 (1907), s. 69.

³⁸ W tłumaczeniu A. Króla: „W roku 1618 odlał mnie wszechzdolny George Wildt obywatel ludwisarz i konwisarz w Żytawie w imieniu świętej Bożej Trójcy”. Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

Wielda II był nadto jeszcze jeden dzwon związany z terenem współczesnej Polski, przeznaczony dla kościoła w Koninie Żagańskim.

Daty śmierci Georga Wielda II nie udało się ustalić. Poettgen podaje, że zmarł on przed rokiem 1633³⁹. Po roku 1619 nie odnaleziono potwierdzenia jego (ludwiskarskiej) działalności, należy zatem założyć, że zakończył swój żywot w trakcie wojny trzydziestoletniej.

Nie tylko Dolny Śląsk i Żytawa

Ludwisarze Georg Wield I i Georg Wield II odlewali dzwony (i inne wyroby) nie tylko dla górnołużyckiej Żytawy i wymienionych miejscowości dolnośląskich. Ich produkty znane były szerzej, znajdując także nabywców w bliższej i dalszej okolicy. Dzwony Wieldów, jak na tamte czasy, charakteryzowały się wysokim kunsztem i precyzją, co budowało markę warsztatu i zapewniało kolejne zlecenia. Na podstawie liczby potwierdzonych wyrobów można przyjąć, że Wieldowie zaliczali się do najlepszych wczesnonowożytnych ludwisarzy pogranicza śląsko-czesko-łużyckiego.

Georg Wield I odlał m.in. największy dzwon dla kościoła w Uhyst an der Spree na Górnych Łużycach⁴⁰. Widnieje na nim następująca inskrypcja: „1595. Zu Gottes Worte lautet mich, den Zuhörern göttliches Wortes will ruffen ich. George Wild, Glocken- und Kannengiesser zu Zittau goß mich, im Nahmen der Heil. Dreyfaltigkeit, die ihm Gnad dazu verleyht. Wenceslaus Bruchatius, junior t. ecclesiastes”⁴¹. O dzwonie tym pisali m.in. Pescheck i Brückner, ten ostatni przywołał treść inskrypcji i wspominał herby rodów von Nostitz i von Kittlitz umieszczone na dzwonie, ale wskazał błędną datę wykonania (1795 r.)⁴². Wspomniany ludwisarz był również autorem średniego dzwonu dla kościoła w górnołużyckiej wsi Kollm. Została umieszczona na nim inskrypcja: „Zu Gottes Wort lautet mich, den Zuhörern göttlichs Worts willruffen ich, George Wild, Glockengießer zur Zittau goß mich im Nahmen der Dreyfaltigkeit, die ihm Gnad dazu verleyht. Anno 1594. Caspar von Temriz, Barbara gebohrne Pickelin. Johann Justus der Zeit Pfarrherr. Hilff, Herr

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Kurzer Entwurf*, s. 108.

⁴¹ W tłumaczeniu A. Króla: „Rok 1595. Na Słowo Boże dzwońcie mną, słuchających Słowa Bożego wzywać chcę. George Wild, ludwisarz i konwisarz w Żytawie odlał mnie w imię świętej Trójcy Bożej, która mu łaski ku temu użyzcza. Wenceslaus Bruccatius”. *Kurzer Entwurf*, s. 98

⁴² Brückner, *Die Glocken*, s. 132; Pescheck, *Handbuch*, s. 61.

ewiger Gott, dem Leibe hier der Seelen dort. Frisch und fröhlich, so lange Gott will”⁴³. Georg Wield I i Hans Wield II wykonali także średni dzwon dla kościoła w Hirschfelde w pobliżu Žytawy.

Znaczną aktywność wykazywał Georg Wield I na terenie północnych Czech, gdzie realizował zlecenia rodu von Redern⁴⁴. Jaroslav Uhlíř, autor pracy pt. *Kampanologické památky libereckého okresu*, podkreślił, że wyroby Georga Wiolda z Žytawy były w latach 1601–1603 bardzo popularne wśród tamtejszych rodzin arystokratycznych i szlacheckich⁴⁵. W roku 1600 na zlecenie Kateřiny von Redern odlał on dzwon dla nowo zbudowanego kościoła p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Stráži nad Nisou, w pobliżu Liberca⁴⁶ (Reichenberg). Warto dodać, że Georg Wield I miał w tym samym roku wykonać ozdobny sarkofag cynowy, który zamówiła wspomniana Kateřina von Redern na pogrzeb męża Melchiora von Redern⁴⁷. Przykład ten pokazuje, że mistrz Georg nie ograniczał się do ludwisarstwa, ale też że był ceniony wśród przedstawicieli tego znamienitego rodu jako dobry konwisarz.

Wracając do dzwonu przeznaczonego pierwotnie dla kościoła w Stráži nad Nisou, warto dodać, że charakteryzuje się on szczególnie okazałymi zdobieniami i inskrypcjami. Jego średnica wynosi 89 cm, wysokość 76 cm, a wysokość korony 18 cm. Masa została oszacowana na ok. 493 kg, a tonacja jako *gis*⁴⁸. Korona dzwonu jest sześcioramienne, a jej ucha posiadają zdobienia sznurowe. Na szyi dzwonu, pod brzegiem czapy, znajduje się owalny ozdobny kartusz z herbem Kateřiny von Redern i inicjałami „C V R F” [Catharina von Redern, Freifrau]⁴⁹. Tarcza herbu jest czteropolowa⁵⁰ i rozciąga się na wszystkie trzy linie niemieckiej inskrypcji,

⁴³ Tłum. A. Króla: „Na Słowo Boże dzwońcie mną, słuchających Słowa Bożego wzywać chcę. George Wild, ludwisarz w Žytawie odlał mnie w imię [św.] Trójcy Bożej, która mu łaski ku temu użycza. W roku 1594. Caspar von Temriz, Barbara z domu Pickelin. Johann Justus – obecny proboszcz. Pomóż Panie, wieczny Boże, ciału tutaj i duszy tam. W zdrowiu i szczęściu, dopóki Bóg pozwoli”. *Kurzer Entwurf*, s. 108–109. Wzmianki o dzwonie: Pescheck, *Handbuch*, s. 61; Poettgen, *Handbuch*, s. 69; Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

⁴⁴ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

⁴⁵ Jaroslav Uhlíř, *Kampanologické památky libereckého okresu*, Liberec 2013, s. 13.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 71. W 1924 r. dzwon ten został przekazany kościołowi parafialnemu w miejscowości Kryštofovo Údolí za łączną kwotę 7000 koron. Podczas II wojny światowej został zarekwirowany, ale po 1946 r. powrócił na dzwonnice w Kryštofovo Údolí.

⁴⁷ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

⁴⁸ Uhlíř, *Kampanologické památky*, s. 71.

⁴⁹ Termin „Freifrau“, żeński odpowiednik „Freiherr” – tytuł szlachecki, odpowiednik (niezupełny) barona.

⁵⁰ Jaroslav Uhlíř (*Kampanologické památky*, s. 72) podaje pełną charakterystykę tego herbu w postaci idealnej: „W polu pierwszym i trzecim jest srebrne koło na niebieskim tle; pola drugie i czwarte są podzielone: po prawej czerwone i przecięte srebrną belką ze skrzyżowanymi ostrzami,

ograniczonej gładkimi półwałkami. Po przeciwnej stronie, w pierwszej linii napisu, znajduje się gmerk ludwisarza Georga Wielda przedstawiony jako herb z kielichem i dzwonem. Drugą linię przecina relief bliżej nieokreślonej półpostaci, a do trzeciej linii sięga etykieta z inicjałami „INRI”, która jest częścią płaskorzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego umieszczonej na płaszczu dzwonu.

Treść inskrypcji umieszczonej na dzwonie przeplata się z herbami i jest następująca: „(herb ludwisarza) ZV GOTTES WORD LEVDET MICH DEN • ZV (herb rodziny von Redern) HORERN • GOTTLIGS WORDS WIL • RVFFEN • ICH | (półpostać) GEORG WIELD GLOCKENGIESER ZVR ZITTAW GOS • MICH DEN 4 (herb rodziny von Redern) OCTOBRIS DES J600 [1600] IARES DIE ZEIT PFARRHER DER EHRWIRDIG | (INRI) HERR ANDREAS HEISCHE GALL KHEIL RICHTER ZV HABENDORF (herb rodziny von Redern) MICHAEL GRVNER RICHTER ZV SCHWARA GEORG MVLLER RICHTER”⁵¹. Pod inskrypcją znajduje się bogato zdobiony pas dekoracyjny, utworzony z wieńców laurowych i rozmaitych kwiatów. Część pasa dekoracyjnego tuż pod herbem von Redern przedstawia postacie dwóch aniołów: pierwszy, większy i starszy, siedzi na krześle i pisze w księdze, drugi, mniejszy i młodszy, siedzi u jego stóp. Na płaszczu znajdują się dwa czterowierszowe pola inskrypcyjne, rozdzielone płaskorzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego (jego korpus jest odłamany) oraz postaciami dwóch świętych: św. Piotra z kluczem po lewej i św. Jana z kielichem po prawej. Treść inskrypcji i układ wizerunków umieszczonych na płaszczu dzwonu są następujące: „ZVM SCHONBORN ZV RATSHENDORFVND ELTESTENDASELBST IACOB NIERIGK (dekoracja w postaci krzyża, z lewej strony wizerunek św. Piotra, z prawej strony wizerunek św. Jana) IACOB PILTZ RICHTER MATHES PEVCHER MARTIN PEVCKERVND KIRCHEN VETER”⁵².

W 1604 r. Georg Wield I wykonał dzwon dla nowo powstałej kaplicy zamkowej w Libercu, również na zlecenie hrabiny Kateřiny von Redern. Był to mniejszy dzwon niż ten wykonany cztery lata wcześniej dla kościoła w Stráži nad Nisou. Jego średnica wynosiła 77 cm, wysokość 55 cm, posiadał tonację „d”. Podobnie jak na

a po lewej – czarna orlica wylaniająca się z rozstępu”. Oczywiście na dzwonie nie ma polichromii, więc herb nie posiada barw.

⁵¹ Tłum. A. Króla: „Na Słowo Boże dzwońcie mną, słuchających Słowa Bożego wzywać chcę. Georg Wield, ludwisarz z Żytawy, odlał mnie 4 X 1600 r. Czcigodny pan Andreas Heische – ówczesny proboszcz, Gall Kheil – sędzia w Habendorf, Michael Gruner – sędzia w Schwara, Georg Muller – sędzia”. Uhlíř, *Kampanologické památky*, s. 72.

⁵² *Ibidem*.

wcześniejszym dzwonie, została umieszczona na płaszczu płaskorzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego z Marią i św. Janem. Natomiast na przeciwnej stronie znajdowały się obok siebie herb rodowy von Redern, z inicjałami „C. V. R. F.” [Catharina von Redern, Freifrau] oraz herb Szlików⁵³ z inicjałami „K. R. G. S. G. W.” [Katharina Rederin geborne Schlickin Gräffin Wittib]⁵⁴ powyżej i z dwoma reliefami po bokach. Po prawej stronie figura św. Marka i lew, jego atrybut. Pod herbem znajdowała się czterowierszowa nota o ludwisarzu, z podanym rokiem: „Georg Wield | zur Zittaw gos | mich im Jahr | 1604”⁵⁵. Dzwon obiegała dookoła, przerywana reliefami, niemiecka inskrypcja pisana majuskułą, z chronogramem⁵⁶. Uhlíř wskazuje, że dzwon autorstwa Georga Wielda I z kaplicy zamkowej w Libercu został skonfiskowany podczas tzw. pierwszej rekwizycji, tj. w czasie I wojny światowej⁵⁷.

Wyroby Georga I poświadczono także w innych miejscowościach na terenie Czech. Peottgen wymienia dzwon odlany w 1600 r. dla miejscowości Jitra-va (Deutsch-Pankratz) w kraju libereckim oraz dzwon dla wieży zamkowej we Frýdlancie (Friedland in Böhmen) wykonany w 1604 r.⁵⁸ Z kolei Kai Wenzel wskazuje także dzwon odlany dla wsi Kunratice u Frýdlantu⁵⁹ (Kunnersdorf).

Mniejszą liczbę dzwonów przypisuje się Georgowi Wieldowi II, który mógł zajmować się produkcją innych przedmiotów. Poświadczony został dzwon odlany w 1618 r. dla wsi Mařenice (Großmergthal)⁶⁰ oraz Višňová (Böhmisch Weigsdorf) wykonany w 1615 r.⁶¹ Brückner podał, że Georg Wield II wykonał dla Mařenice jeszcze jeden dzwon w 1631 r.⁶², ale inni autorzy nie potwierdzają tego faktu. Ten sam autor wspominał również dzwon z miejscowości Niwica (Zibelle, w powiecie żarskim). Z trzech zawieszonych tam dzwonów, ludwisarz żytawski odlał w 1616 r. środkowy – za cenę 130 talarów, przetapiając wcześniejszy dzwon. Instrument wykonany przez Wielda miał być dekorowany krzyżem (Grupa Ukrzyżowania) oraz godłem Księstwa Niderlandów. Inskrypcje miały zawierać cytaty z *Pisma Świętego*⁶³.

⁵³ Szlikowie (cz. Šlikové lub Schlikové, niem. Schlik lub Schlick) – potężny czeski ród szlachecki. Swoją majątek zyskali m.in. dzięki posiadaniu kopalń srebra w Jáchymovie i prawa bicia srebrnego talara, tzw. Joachimsthaler Gulden.

⁵⁴ Tłum. A. Króla: „Katarzyna von Redern, z domu Schlick, hrabina i wdowa”.

⁵⁵ Tłum. A. Króla: „Georg Wield w Żytawie odlał mnie w roku 1604”.

⁵⁶ Uhlíř, *Kampanologické památky*, s. 91.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

⁵⁹ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

⁶⁰ Poettgen, *Handbuch*, s. 69.

⁶¹ Wenzel, *Wild (Wildt) Georg*.

⁶² Brückner, *Die Glocken*, s. 37.

⁶³ *Ibidem*, s. 137.

Georg Wield II pracował również na usługach rodu von Redern z Czech. W 1619 r. wykonał dzwon dla kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w miejscowości Nová Ves (Neudorf) koło Liberca. Warto przedstawić obszerniejszą charakterystykę tego dzwonu, jako przykładu wyrobu odlanego przez Wiolda juniora. Dzwon miał średnicę 85 cm i tonację „b”. Został wykonany na zlecenie Kryštofa von Redern. Ucha korony dzwonu zdobiły figury męskie o wysokości ok. 7,5 cm. Szyja otoczona była przez dwa szerokie pasma dekoracji roślinnej, każdy z jednym paskiem inskrypcyjnym. W pasku górnym w roli rozdzielników⁶⁴ zastosowano stylizowane główki anielskie ze skrzydłami, natomiast słowa paska dolnego rozdzielały męskie półpostacie. Warto nadmienić, że Jaroslav Uhlíř, charakteryzując ten dzwon, określił Georga Wiolda II mianem żytawskiego mistrza ludwisarskiego⁶⁵.

Inskrypcja umieszczona na dzwonie została wykonana majuskułą w języku niemieckim. Zaczynała się na górze szyi dwuliniowym pasem i jak wskazuje Uhlíř, zawierała informacje o zleceniodawcy⁶⁶. Jej treść była następująca: „IM MDCXIX [1619] HAT DER WOLGEBORN H. H. CHRISTOPH V. RODERN H. AUF FRIEDL. | REICHENB. UND SEIDENB. GROSSTRELITZTOST UND PEIS KRATSCAM. ROM. KAYS. MAIST”⁶⁷. Dalsza część inskrypcji została umieszczona na płaszczu dzwonu w formie trzyliniowego pasa: „MUNDSCHENCK AUCH HOCHFURTLI. DURL. ERZH. MAXIMIL. ZU OSTERREICH CAMMER | ZUM ZEUGNIS CHRISTLICHER LIEBE UND SORG FUR DIE KIRCHE GOTES AUCH LOBICHEM GEDEC | HTNIS SEINER G. HOCHGETRESTEN IN GOT SELIG FRAWEN MUTTER DIESES GOTTESHAUSES”⁶⁸. Treść inskrypcji kończyła się na wieńcu dzwonu: „STIFTERIN J. G. AUS GNEDIGER AFFECTION GEGEN DEN UNTERTHAN: DIESE GLOCKE AUS EGN. RENT. GEZEUGT U. ZUR

⁶⁴ Przerwywnik, właściwie przerwywnik międzywyrazowy, forma dekoracji o charakterze ornamentalnym lub figuralnym w obrębie inskrypcji dzieląca tekst, poszczególne wyrazy. Przerwywniki, podobnie jak początkniki, mogą tworzyć odrębny program ikonograficzny. Przerwywnik jako forma dekoracji inskrypcji na dzwonach była popularna w okresie średniowiecznym i wczesnonowożytnym. Znikła w okresie baroku wraz ze zwiększeniem się objętości tekstu i zmniejszeniem się w ten sposób dostępnego miejsca na płaszczach. (*Słownik podstawowych terminów z zakresu kampanologii*, oprac. Marceli Tureczek, 2016 [praca niepublikowana]).

⁶⁵ Uhlíř, *Kampanologické památky*, s. 114.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Tłum. A. Króla: „W roku 1619 czeigodny pan Krzysztof von Redern, pan na Frýdlancie, Libercu i Zawidowie, Strzelcach Opolskich, Toszku i Pyskowicach, Jego Majestatu Cesarza Rzymskiego”.

⁶⁸ Tłum. A. Króla: „podczaszy, a także szambelan Jego Książęcej Mości arcyksięcia Maksymiliana Austriackiego, w dowód chrześcijańskiej miłości i troski o Kościół Boży, oraz ku chwalebnej pamięci jego umiłowanej przez Boga Pani Matki tej świętyni”.

FREIWILLIG HEBE GEGEB: GOT SEL. I. G. VERGTUNG”⁶⁹. Na płaszczu dzwonu oprócz inskrypcji zostały także umieszczone dekoracje w postaci herbu Freiherra Kryštofa von Redern z inicjałami: „H. C. H. V. R.” [Herr Christoph Herr von Redern]⁷⁰. Ponadto na dzwonie została umieszczona dodatkowa pięciowierszowa łącińsko-niemiecka inskrypcja: „AERE PERRUPTO CAMPANA | EGO CONGREGO CAETUM | TUPIA FAMA DOMUM REDERI | AD SIDERA FERTO | GEORGE WILDT ZUR ZITAW | GOS MICH”⁷¹.

Wyroby Georga Wiolda I i jego syna poświadczały jakość ich rzemiosła, nie tylko na Dolnym Śląsku, Łużycach, ale też w północnych Czechach. Z przytoczonych przykładów można wnioskować, że na przełomie XVI i XVII w. byli znani i cenionymi ludwisarzami. Odlewane dość licznie dzwony przynosiły im dochody oraz prestiż. Niewiele wiadomo o innych wyrobach Wioldów, ale można przyjąć, że zajmowali się odlewnictwem także innych typowych produktów: posągów, świeczników czy łuf do dział. Nie można wykluczyć, że ze względu na „zwykły” status nie opatrywali ich swoimi podpisami. Ponadto wiele tych przedmiotów mogło nie zachować się do dzisiaj. Wobec tego dzwony, jako jedyne rozpoznane i zachowane wyroby Wioldów pozwalają na czerpanie informacji na temat ich wytwórstwa ludwisarskiego i wymagają szerszej charakterystyki. Natomiast wskazanie innych wyrobów ludwisarskiej rodziny Wioldów wymaga dalszych badań.

Dzwony Wioldów

Nie sposób określić, ile dzwonów zostało odlanych przez Wioldów w trakcie ich działalności. Wiadomo natomiast, że przynajmniej sześć z nich trafiło do miejscowości położonych obecnie w granicach Polski: Brzeźnica, Skibice (dwa dzwony), Zawidów, Konotop oraz Konin Żagański. Należy przyjąć, że podana lista jest niepełna, ale trudno przewidzieć wynik dalszych poszukiwań, w tym kompleksowej inwentaryzacji terenowych. Spośród wskazanych dzwonów do dziś tylko dwa zachowały się w pierwotnych lokalizacjach. Są to kościoły w miejscowościach Konotop i Konin Żagański w województwie lubuskim. Pozostałe cztery dzwony zostały zarekwirowane podczas II wojny światowej. Stały się

⁶⁹ Tłum. A. Króla: „fundatorce... z łaskawego umiłowania swych poddanych – dzwon ten ufundował z własnych środków i dobrowolnie. Bogu niech będą dzięki”.

⁷⁰ Tłum. A. Króla: „Pan Krzysztof, pan von Redern”.

⁷¹ Tłum. A. Króla: „Dzwon przenika przestworza, ja gromadzę tłumy. Głoś chwałę domu Redernów i nieś ją do gwiazd. George Wildt z Żytawy odlał mnie”.

one obiektami szeroko rozumianego procesu rekwizycji dzwonów na cele wojenne. Tym samym znalazły się wśród obiektów mieszczących się w grupie określonej jako „straty dóbr kultury”. Poniżej przedstawiono szerszą charakterystykę rozpoznanych dzwonów z obszaru współczesnej Polski, odlanych przez Georga Wiolda I i Georga Wiolda II, zarówno tych zarekwirowanych podczas II wojny światowej, jak i tych, które zachowały się w pierwotnych miejscach.

Brzeźnica (niem. Briesnitz)⁷²

Prowincja: Dolny Śląsk

Rewir rekwizycji/powiat: Szprotawa

Pierwotne miejsce zawieszenia: kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy

Sygnatura dzwonu: 9/32/3B

Obecnie miejsce zawieszenia dzwonu: diecezja Münster w Niemczech

Ludwisarz: Georg Wield I

Data powstania: 1592 r.

Miejsce odlewu: Szprotawa

Materiał: brąz

Średnica: Ø 108 cm

Wysokość: 113 cm

Wysokość korony: 23 cm

Forma korony: sześcioramienna z kluczem, na kabłąkach ornament sznurowy

Waga: 1040 kg⁷³

Język inskrypcji: niemiecki i łaciński

Forma pisma: kapitała

Dekoracje i inskrypcje: Wokół szyi dzwonu karb. W górnej części płaszczka usytuowana jest inskrypcja z poprzestawianymi wyrazami i błędami (A) wydzielona czterema półwałkami. W inskrypcji występują przerywniki w kształcie rombów. Na szerokości dwóch górnych wersów jako początnik zastosowano motyw heraldyczny – herb z orłem dwugłowym. W pierwszym wersie również gmerk. Poniżej stylizowany ornament z motywami kwiatowymi i wici roślinnej. Na boku Chrystus Ukrzyżowany i symboliczne przedstawienie św. Marka Ewangelisty. Obok mały wizerunek

⁷² Tureczek, Leihglocken, s. 678.

⁷³ Deutsches Glockenarchiv Nürnberg (dalej: DGa), sygn. 9/32/3B.

głowy mężczyzny i mała Pieta oraz trzywierszowa inskrypcja (B i C). Dolna część płaszcza pozbawiona jest inskrypcji i dekoracji. Wieniec z dwoma karbami⁷⁴.

Treść inskrypcji⁷⁵:

(A) • LEVDET MICH DEN ZV HORERN GOET LIGES WORDS • O REX
GLORIAE VENI CVM PACE ZV GOTTES WORD / • GVS MICH IM IAR 1592
• H(ERR) • DAM PETZELT ERB SCHOLZ WIEL RVFFEN ICH GEORGE WIELD
BVRGER ZVR SPROTT / MATTHES RVDLVF ZV NIEDER BRISTNIZ KIR-
CHENVETER WENTZEL VORCKWER BLASCH DEGE ZV OBER BRISTNIZ

(B) MATHEVS / LVCAS / HERR IOHANNES

(C) MARCVS / IOHANNES / LVCAS PFFARHERR

Tłumaczenie inskrypcji⁷⁶:

(A) Do słowa Bożego dzwońcie mną, słuchaczy słowa Bożego często wzywam ja. O królu czcigodny, Chrystusie przyjdź z pokojem. Pan Adam Petzelt, wójt dziedziczny⁷⁷. Odał mnie w roku 1592 Georg Wield, obywatel Szprotawy. Matthes Rudluf z Brzeźnicy Dolnej, starszy kościoła, Wenzel Vorckwer, Blasch Dege z Brzeźnicy Górnej

(B) Mateusz, Łukasz, pan Jan

(C) Marek, Jan, Lucas proboszcz

Dzwon został zarekwirowany na cele wojenne w latach 1941–1943.

Skibice (niem. Peterswaldau)⁷⁸

Dane dla dzwonu nr 1 (z 1592 r.)

Prowincja: Dolny Śląsk

Rewir rekwizycji/powiat: Kozuchów

Pierwotne miejsce zawieszenia: kościół filialny p.w. św. Marcina w Skibicach

Sygnatura dzwonu: 9/20/69C

Obecnie miejsce zawieszenia dzwonu: kościół Serca Jezusa, Coesfeld-Goxel, diecezja Münster

Ludwisarz: Georg Wield I

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ CiP, t. 10, z. 13, s. 153–154.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 154.

⁷⁷ Rodzina von Petzold władała częścią Brzeźnicy Górnej od drugiej połowy XVI do XIX w.

⁷⁸ Tureczek, Leihglocken, s. 570, 572.

Data powstania: 1592 r.

Miejsce odlewu: Szprotawa

Materiał: spiż

Średnica: Ø 72 cm

Wysokość: 78 cm

Wysokość korony: 19 cm

Forma korony: sześcioramienna z kluczem, na kabłąkach żłobki

Waga: 252 kg⁷⁹

Język inskrypcji: niemiecki i łaciński

Forma pisma: kapitała

Dekoracje i inskrypcje: Płyta korony opadająca dość nisko, o nieregularnym brzegu. Wypukle opadająca czapa. Na szyi pomiędzy trzema półwałkami dwuwierszowa inskrypcja (A). Przed nią tarcza z konwią i dzwonem. Poniżej inskrypcji fryz wolutowy: zwisające kwiecie leżące w osi środkowej, z której wychodzą po dwie woluty (spirale), zakończone dwoma różnymi kwiatami. Na płaszczu plakietka z przedstawieniem Chrystusa Ukrzyżowanego (zachował się tylko krzyż). Nad nią napis odnoszący się do krucyfiksu (B). Z drugiej strony płaszczka inskrypcja (C). W dolnej części płaszczka pojedynczy półwałek oddzielający wieniec⁸⁰.

Treść inskrypcji⁸¹:

(A) ZV GOTTES WORD LEVDET MICH DEN ZV HORERN GOTTLICHES
WORDS HIEL RVFFEN ICH GEORGE WIELD BVRGER ZVR SPROTTA(W)
GOS MICH ANNO 1592

(B) I(HESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM)

(C) ANNO 1588 HAT HEINERICH PETZELT / SCHOETZ ZV PETERS-
WALDE DREISIGK / MARCK SAGANISCH ZV DIESER / GLOCKEN BE-
SCHEIDEN VND IST / NACHMALS ANNO 1592 DIESE / GELOCKE VON
VALTEN FECHENERN / BVRGER ZVR SPROTTAW DIE ZEIT / GERICHTS
VORWALTER ZV PETERS / WALDE VND VON DER GEMEINE / DESALBEST
VORVERTIGET /WVRDEN

⁷⁹ *Ibidem*, s. 570.

⁸⁰ DGa, sygn. 9/20/69C.

⁸¹ CiP, t. 10: z. 5: *Powiat zielonogórski*, opr. Adam Górski, Paweł Karp, Toruń 2012, s. 77.

Tłumaczenie inskrypcji⁸²:

(A) Dzwonią mną, bym zwoływał tych, którzy chcą wysłuchać słowa Bożego. Georg Wield mieszczanin ze Szprotawy odlał mnie w roku 1592

(B) Jezus Nazareński Król Żydowski

(C) Roku 1588 Heinrich Petzelt sołtys ze Skibic, 30 marek (grzywien) żagańskich na ten dzwon ofiarował i po tym w roku 1592 dzwon ten przez Valtena Fechnera, mieszczanina szprotawskiego, dawniej urzędnika sądowego w Skibicach i gminy tutejszej, został przygotowany.

Dzwon został zarekwirowany na cele wojenne w latach 1941–1943.

Dane dla dzwonu nr 2 (z 1594 r.)

Prowincja: Dolny Śląsk

Rewir rekwizycji/powiat: Kozuchów

Pierwotne miejsce zawieszenia: kościół filialny p.w. św. Marcina w Skibicach

Sygnatura dzwonu: 9/20/70C

Obecnie miejsce zawieszenia dzwonu: kościół św. Wawrzyńca, Coesfeld, diecezja Münster

Ludwisarz: Georg Wield I

Data powstania: 1594 r.

Miejsce odlewu: Żytawa

Materiał: spiż

Średnica: Ø 52,5 cm

Wysokość: 62 cm

Wysokość korony: 15 cm

Forma korony: sześcioramienna z kluczem, na kabłąkach żłobki

Waga: 8? kg⁸³

Język inskrypcji: niemiecki i łaciński

Forma pisma: kapitała

Dekoracje i inskrypcje: Inskrypcja na szyi i górnej części płaszczka w czterech wersach została wydzielona pięcioma półwałkami. W tekst wkomponowany jest motyw węża miedzianego i tarcza z dzwonem i dzbanem (gmerk ludwisarza) oraz sylwetka biegnącego lwa. W dolnej części płaszczka znajdują się trzy półwałki⁸⁴.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Tureczek, Leihglocken, s. 572.

⁸⁴ CiP, t. 10, z. 5, s. 78.

Treść inskrypcji⁸⁵:

SOLI DEO GLORIA ANNO • 1594 • IST DIESE • GLOCKE VON DER
GEMEINE ZV PETERSWALDE GEZEVGET PFARHER IST GEWESSEN HERR
CASPAR WOLFFERMAN HERRR VALTEN FECHNER • / GERICHTSVOR-
WALTER GEORGE WIELD ZVR ZITTA(W) HAT GOSSEN MICH

Tłumaczenie inskrypcji⁸⁶:

Bogu jedynemu chwala. Roku 1594 został ten dzwon przez wspólnotę ze Skibic ufundowany. Proboszczem jest zacny pan Caspar Wolffermann, pan Valten Fechner urzędnikiem sądowym. George Wield z Żytawy odlał mnie⁸⁷.

Dzwon został zarekwirowany na cele wojenne w latach 1941–1943.

Konotop (niem. Kontopp)

Prowincja: Dolny Śląsk

Kategoria: D

Miejsce zawieszenia: dzwonnica przy kościele filialnym p.w. św. Anny w Konotopie

Ludwisarz: Georg Wield I

Data powstania: 1595 r.

Miejsce odlewu: Żytawa

Materiał: brąz

Średnica: Ø 115 cm

Wysokość: 95 cm

Wysokość korony: 22 cm⁸⁸

Forma korony: sześcioramienna z kluczem, na kabłąkach ornament sznurowy

Waga: 961 kg⁸⁹

Język inskrypcji: niemiecki i łaciński

Forma pisma: fraktura i majuskuła humanistyczna

Dekoracje i inskrypcje: Na szyi dzwonu dwuwierszowa inskrypcja umieszczona pomiędzy pięcioma półwałkami. Pierwszy, górny wers (A) został wykonany ozdobną frakturą, drugi, dolny wers (B) jak i pozostałe inskrypcje wykonano

⁸⁵ DGa, sygn. 9/20/70C.

⁸⁶ CiP, t. 10, z. 5, s. 78.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Marceli Tureczek, *Wstępne badania historyczne i konserwatorskie dzwonu Georga Wielda I z 1595 r. w Konotopie*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, 17 (2020), s. 68.

⁸⁹ *Idem*, *Zabytkowe dzwony*, s. 106.

za pomocą majuskuły humanistycznej. Początnik⁹⁰ w formie figuralnej. Poniżej inskrypcji na szyi ornament z motywami kwiatowymi i roślinnymi, przeplatany z kolejno ustawionymi postaciami świętych wraz z atrybutami. Wśród nich wizerunki św. Piotra, św. Pawła, św. Andrzeja oraz św. Macieja Apostoła lub św. Judy Tadeusza (topór). Wśród przedstawionych postaci widnieje pastorał. Na płaszczu dzwonu została umieszczona Grupa Ukrzyżowania – zachowany krucyfiks, poniżej po bokach wizerunki Maryi i św. Jana. Na płaszczu była również umieszczona pięciowersowa inskrypcja (C), obecnie nieczytelna w obrębie czterech wersów z powodu jej mechanicznego usunięcia. Na płaszczu widnieją także dwa motywy heraldyczne z przedstawieniami herbów wraz z inskrypcjami wokół każdego z nich: von Kottwitz (D) oraz von Dyhern (E). Motywy te zostały wykonane w nowożytnej stylistyce. Obok herbów został umieszczony znak ludwisarski z przedstawieniem konwi oraz dzwonu na tarczy heraldycznej⁹¹.

Treść inskrypcji⁹²:

(A) • Anno 1595 • zu Gottes Wort leudet Mich den zu Horern Gottliches wordes will Ruffen ich

(B) • GEORGE WIELD GLOCKENGIESER ZVR ZITTAU GOS MICH IM NAMEN DER HEILIGEN DREI FALTIGKEIT DIE IM GNAD DAR ZV VER LEVDET AMEN

(C) [---] / [---] / [---] / [---] / PASTOR

(D) herb von Kottwitz: GOTT BEFOLEN SIEGMVND VON KODWIZ A CVNDOP

(E) herb von Dyhern: ANNA GEBORNE DHIRN FRAW AVF CVNDOP 1595⁹³

Tłumaczenie inskrypcji⁹⁴:

(A) Roku 1595. Słowem Bożym brzmię, do tych, co słowa Bożego słuchają wołać chcę

⁹⁰ Początnik – forma dekoracji o charakterze ornamentalnym lub figuralnym w obrębie inskrypcji, określająca początek tekstu, często inna niż pozostałe elementy dekoracyjne (przerwywniki). Początnik pełni funkcje praktyczne w obrębie inskrypcji, jednak jako motyw figuralny (np. przedstawienie świętego) lub ornamentalny (np. lilia heraldyczna) może tworzyć też składnik programu artystycznego i apotropaicznego dzwonu, uzupełniając treść tekstu inskrypcji lub wyrażając niezapisaną wprost elementy. (*Słownik podstawowych terminów z zakresu kampanologii*).

⁹¹ Tureczek, *Wstępne badania*, s. 65, 67.

⁹² Tekst inskrypcji składa się z pięciu wersów. Został uszkodzony mechanicznie. Prawdopodobnie tekst odnosi się do starszych rady kościoła oraz pastora w okresie fundacji dzwonu (*ibidem*, s. 65).

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

(B) Georg Wield ludwisarz w Żytawie lał mnie w imię Trójcy Bożej, która daje łaskę, amen

(D) Bogu usłużony Siegmund von Kottwitz (Pan) na Konotopie

(E) Anna urodzona von Dyherrn, Pani na Konotopie 1595.

Zawidów (niem. Seidenberg)⁹⁵

Prowincja: Dolny Śląsk

Rewir rekwizycji/ powiat: Lubań

Pierwotne miejsce zawieszenia: kościół ewangelicki w Zawidowie

Sygnatura dzwonu: 9/28/30C

Obecnie miejsce zawieszenia dzwonu: LKA (niem. Landeskirchenamt – Regionalny Urząd Kościelny) Stuttgart

Ludwisarz: Georg Wield I

Data powstania: 1596 r.

Miejsce odlewu: Żytawa

Materiał: spiż

Średnica: Ø 99 cm

Wysokość: 104 cm

Wysokość korony: 22,5 cm⁹⁶

Forma korony: sześcioramienna z kluczem, na kabłąkach ornament sznurowy

Waga: 500 kg⁹⁷

Język inskrypcji: niemiecki i łaciński

Forma pisma: fraktura i kapitała

Dekoracje i inskrypcje: Na szyi inskrypcja pisana frakturą (A) pomiędzy zdwojonymi półwałkami. Poniżej inskrypcja również w formie fraktury (B) otoczona od dołu półwałkiem. W polu inskrypcyjnym gmerk ludwisarza. Na płaszczu umieszczona jest plakietka z przedstawieniem Grupy Ukrzyżowania – zachowany krzyż oraz figury Maryi i św. Jana. Po bokach krucyfiksu są inskrypcje (D i E). Po przeciwległej stronie znajdują się dwa motywy heraldyczne w otokach inskrypcyjnych – herby rodów von Redern i von Haugwitz⁹⁸ (F i G). W pierwszym z nich

⁹⁵ *Idem*, Leihglocken, s. 644.

⁹⁶ DGa, sygn. 9/28/30C.

⁹⁷ Tureczek, Leihglocken, s. 644.

⁹⁸ Johann Gottlieb Kloss, *Sammlung einiger historischen Nachrichten von der freyen Ständesherrschaft und der kleinen Stadt Seidenberg in Oberlausitz*, Lauban 1762, s. 182.

przerwywniki w formie rombów. W innym miejscu na płaszczu umieszczono inskrypcje (H i I). W dolnej części płaszczu znajduje się półwałek wydzielający wieniec⁹⁹.

Treść inskrypcji¹⁰⁰:

- (A) Anno 1596. Zu Gottes Wort leudet mich, Den Zuhörer Gottes Wort ruf ich¹⁰¹
 (B) Georg Wieldt glocken gieser zur Zittau gos Mich in Namen der heiligen der Faltigkeit die in gnatda zuverleut
 (C) G. W. (Georg Wield)
 (D) CHRISTIANVS MOHR / PFARHER
 (E) IOHANNES LEDARIVS / SCHVLMEISTER
 (F) FREI H. MELCHIOR • V • RODER • H.A. FRIOL. REIG • V • SEIDE
 (G) CHRISTOF V. HAUGWITZ AVF ALDEN SEIDENBERCK
 (H) HANS SCHMIDD KIRSNER / CHRISTOF BIETZSCH / IACOB BHOM THOMAS / SCHEFER KIRCHENVETER / MARTIN RIEMER / DER ELDER
 (I) IOHANNES ANDEREVS BVRGEMEIST / MICHAEL KVCKVF RICHTER / MICHAEL RIEMER DER ELDER / HANS FRENTZEL GEORGE / BLEIGMEISTER MELCHAR / RHVLEDER HANS SCHMID / DER RIRSNER IOIRG LEIBOLD / CHRISTOF LORENTZ GRIGOR / HOCKOF IOIRG HERGESELL / MICHAEL RIEDEL RATHS / PERSCHONEN

Tłumaczenie inskrypcji (Alan Król):

- (A) Roku 1596. Na Słowo Boże dzwońcie mną, słuchających Słowa Bożego wzywam
 (B) George Wield, ludwisarz w Żytawie, odlał mnie w imię Świętej Trójcy Bożej, która mu łaski ku temu użyzcza
 (D) Christianus Mohr proboszcz
 (E) Iohannes Laedarius –bakałarz
 (F) Melchior von Redern, [pan] na Frydlancie, Libercu i Zawidowie
 (G) Christoph von Haugwitz, [pan] na Starym Zawidowie
 (H) Hans Schmid, Christor Bietzsch, Jacob Bhom, Thomas Schefer starsi kościoła, Matin Riemer starszy [kościół]
 (I) Iohannes Anders burmistrz, Michael Kukuf sędzia; Michael Riemer starszy [kościół]; Hans Frentzel, George Bleigmeister, Melchior Ruhleder, Hans

⁹⁹ Tureczek, *Leihglocken*, s. 644.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Kloss, *Sammlung*, s. 182.

Schmid kuśnierz, George Leopold, Christoph Lorentz, George Hokof, George Heer-Gesell, Michael Riedel radni.

Dzwon został zarekwirowany na cele wojenne w latach 1941–1943.

Konin Żagański (niem. Kunau)

Prowincja: Dolny Śląsk

Kategoria: D

Miejsce zawieszenia: izbica wieży kościoła p.w. św. Bartłomieja Apostoła

Ludwisarz: Georg Wield II

Data powstania: 1619 r.

Miejsce odlewu: Żytawa

Materiał: brąz

Średnica: Ø 110 cm

Wysokość: 101 cm

Wysokość korony: 21 cm

Forma korony: sześcioramienna z kluczem, ozdobiona krzykaczami w formie antropomorficznej oraz zoomorficznej – na dwóch przeciwległych kabłąkach głowy lwa. Na kabłąkach również żłobki¹⁰²

Waga: szacowana na około 1000 kg¹⁰³ (brak dokładnych danych)

Język inskrypcji: łaciński i niemiecki

Forma pisma: kapitała, wys. liter 3 cm

Dekoracje i inskrypcje: Na szyi dzwonu pomiędzy czterema półwałkami znajduje się podwójny szylid z obszerną inskrypcją (A). Skrajne półwałki mają formę sznurową. Poniżej dolnego szylidu inskrypcyjnego obszerny fryz w postaci ornamentu symetrycznego, na przemian z elementami figuralnymi, wśród nich *Matka Boska z Dzieciątkiem* oraz inne nieokreślone wizerunki świętych. Na płaszczu przedstawiony jest kartusz herbowy von Schellendorfów oraz z drugiej strony Grupa Ukrzyżowania – zachowały się wizerunki Matki Boskiej i św. Jana¹⁰⁴. Nad Grupą Ukrzyżowania tytuł (B). W dolnej części płaszczka są trzy półwałki oddzielające wieniec. Na wieńcu dwuwersowa kontynuacja inskrypcji fundacyjnej

¹⁰² CiP, t. 10, z. 13, s. 211.

¹⁰³ Michał Poźniak, Marcei Tureczek, *Problematyka konserwatorska dzwonu autorstwa Georga Wiolda II w Koninie Żagańskim*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, 18 (2021), s. 99.

¹⁰⁴ *Świadkowie wiary i historii. Kościoły parafii w Witoszynie*, red. Roman Haczekiewicz, Kraków 2011, s. 22.

(A) oraz plakieta z motywem wędrowca. Początek inskrypcji (A) w formie putta, natomiast początek kontynuacji inskrypcji fundacyjnej ma formę dekoracji roślinnej. Przerwywniki w inskrypcjach mają formę rombu. Na zewnętrznej części kryzy znajduje się inskrypcja z podpisem ludwisarza¹⁰⁵ (C).

Treść inskrypcji¹⁰⁶:

(A) IN PIAM MAEMORIAM ILLVSTRIS ET GENEROSVS DOM• DOM CAROLVS MAGNVS L BARO A SCHELLENDORF / DOM: IN KONIGSBRVG SAZIA ET HALBAV ECCLESIAE CVNEN SES LEGITIMVS ET SOLVS COL-LATOR HANC AMPANAMCOM / ANO 1618 AETATIS SVAE 57: DUXIT IN MATRIMONIVM ANO 1586 DOMINAM HELENAM DE RECHENBERG EX GENEROSA ET PARI IVSIT / LIBER A DOMO A KLITZDORF CVM QVA GENVIT DOMINVM CHRISTOPHORVM •QVI ANNO 1614 DVXIT IN MATRIMONIVM DOMINAM / HELENAM BARONISAM DE ZETLITZ EX DOMO NEVKIRCH Z CAROLVM MAGNVN SACRAE CAES MAIST DAPIFERVM QVI PIE OBYT ANNO / MOR 1617 • SIMILTER SVSCEP TFILIAS LIBERAS I HELENAM • Z HELENORVM QVAE IFANTES OBIERVNT: DOM MATER VERO VITAM CVM / TE • COMMVTAVIT • ANNO 1591 TVICE IDEM ILLVSTRIS DOM DVXIT IN MATRIMONIVM DOMINAM MARGRETHAM DE SCHAENFELT / ORIVNDVM EX MISNIA EXDOMO WACHA CVM QVA GENVI TL BARONES 1 WALFGANGVM 2 SIGIS MVNDVUM • 3 • CONDRADVUM • ITIDEM FILIAS. CATHARINAM QVAE ANNO 1615 NVPSIT MAGNI: / FICO ET NOBILISSIMO OM: NICOLAO DE WALWI ST ZINISGRAV, 2 MARGARETAM 3 ELISABETHA M 4 BARBARAM 5 CHRISTINUM QAE OBYT ANNO 1616

(B) I(HESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM)

(C) GEORGE WILD ZUR ZITAW GOS MICH 1619¹⁰⁷

Tłumaczenie inskrypcji¹⁰⁸:

(A) Na wieczną pamiątkę szanowny i szlachetny pan Karol Magnus¹⁰⁹, wolny baron von Schellendorf, pan na Ługach, Żakowie i Hłowie, pełnoprawny i jedyny

¹⁰⁵ CiP, t. 10, z. 13, s. 211–212.

¹⁰⁶ *Świadkowie wiary i historii*, s. 23

¹⁰⁷ CiP, t. 10, z. 13, s. 212.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 212–213.

¹⁰⁹ Karl Magnus von Schellendorf (ur. 25 I 1562, zm. 12 II 1621) był dwukrotnie żonaty. W 1586 r. zawarł małżeństwo z Helene von Rechenberg na Kliczkowie (zmarła prawdopodobnie w 1591 r.), z którą miał syna Christopha (ur. 1 VI 1589, zm. 23 VII 1647). Po śmierci pierwszej żony

dobroczyńca kościoła w Koninie dzwon ten ufundował w roku 1618, w swoim wieku 57 lat. Zawarł związek małżeński w roku 1586 z panną Heleną von Rechenberg, ze szlchetnego i wolnego baronowego domu Kliczków, z którą spłodził syna Christophha, który to w roku 1614 pojął za żonę panią wolną baronównę Helenę von Zetlitz z domu Orzewo(?). 2. Karola Magnusa, chorążego świętego majestatu cesarskiego, który pobożnie zmarł w roku 1617. Również spłodził on córki wolne baronówny: 1. Helenę, 2. Helenę, które zmarły w wieku dziecięcym. Pani matka Helena zamieniła życie na śmierć w roku 1591. Tenże szanowny pan (Karol Magnus) zawarł (ponownie) związek małżeński z panią Margarethą von Schönfeld, pochodzącą z Miśni z domu Wachau, z którą spłodził wolnych baronów. 1. Wolfganga, 2. Sigismunda, 3. Konrada, a także córki 1. Katharinę, która w 1615 roku wyszła za mąż za wielmożnego i szlchetnego pana Nikolausa von Wallwitz na Zigra, 2. Margarethę, 3. Elisabeth, 4. Barbarę, 5. Christinę, która zmarła w roku 1616

(B) Jezus z Nazaretu, król żydowski

(C) George Wield odlał mnie w Żytawie w 1619 roku¹¹⁰.

Ocena dzwonów Wieldów

Dzwony opisane powyżej są przykładem sztuki ludwisarskiej przełomu XVI i XVII w. i sytuują Georga Wielda I oraz Georga Wielda II w kręgu najciekawszych ludwisarzy wczesnonowożytnych na pograniczu śląsko-łużyckim. Świadczy o tym przede wszystkim staranność i precyzja odlewu dzwonów, a także bogactwo inskrypcji i dekoracji. Treść inskrypcji była z pewnością uzgodniona ze zlecającymi przed rozpoczęciem procesu produkcji, podobnie dobór dekoracji, przy czym decydujący głos mógł należeć do ludwisarzy.

Kunszt Wieldów przejawia się już w dekoracji korony na poszczególnych dzwonach. Obaj ludwisarze stosowali korony sześcioramienne z kluczem. Georg Wield senior na kabłąkach koron umieszczał ornament sznurowy lub żłobienia, co nawiązuje do stylu średniowiecznego, z kolei junior ozdobił koronę dzwonu z Konina Żagańskiego krzykaczami w formie antropomorficznej i zoomorficznej. Wysokość koron przekracza najczęściej 20 cm. W obrębie dekoracji Wieldowie stosowali głównie ornamenty roślinne, a także przedstawienia wizerunków świętych.

wstąpił ponownie w związek małżeński w 1591 r. z Margarethe von Schönfeld. Z tego małżeństwa miał ośmioro dzieci: trzech synów i pięć córek. CiP, t. 10, z. 13, s. 213.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 212–213.

Istotne są również motywy heraldyczne umieszczone na płaszczach dzwonów z Konotopu, Konina Żagańskiego i Zawidowa. Herby te zostały wykonane z wielką starannością i dbałością o szczegóły. Georg Wiel I prawie na wszystkich dzwonach (również tych z terenu Czech) umieszczał plakieta z Grupą Ukrzyżowania, w której uwagę przykuwa forma postaci Chrystusa, mająca charakter przestrzenny (trójwymiarowy), co również świadczy o jego umiejętnościach ludwisarskich, w tym o umiejętnościach przygotowania odpowiedniej formy. Ten detal dekoracyjny został również przejęty przez Georga Wiel II. Oprócz inskrypcji z podpisem ludwisarzy i gmerku ludwisarskiego (tarcza z dzwonem i dzbanem), umieszczana na płaszczach dzwonów Grupa Ukrzyżowania jest niewątpliwie wyróżnikiem oraz elementem rozpoznawczym dzwonów Wielców, a tym samym ich warsztatu. Podkreślić należy, że dzwony z przestrzennymi elementami dekoracyjnymi nie są często spotykane. Wśród innych detali dekoracyjnych na dzwonach Wielców można dostrzec liczne półwałki (karby) umieszczane najczęściej na szyi dzwonu, niejednokrotnie oddzielające poszczególne wiersze inskrypcji, ale również w dolnej części płaszcza, wydzielające wieniec. Półwałki mają najczęściej formę gładką, lecz można także dostrzec formę sznurową na dzwonie Georga Wiel II z Konina Żagańskiego.

Inskrypcje na większości dzwonów Wielców były wykonane za pomocą kapi-tały, co jest typowe dla okresu nowożytnego. Jednak na niektórych dzwonach (Zawidów, Konotop) inskrypcje są wykonane zarówno frakturą, jak i kapitałą, a w przypadku dzwonu z Konotopu również majuskułą humanistyczną, co wskazuje na synkretyzm w formie wykonywania inskrypcji. Pamiętać należy, że czasy w których działali Wielcowie, należą niezaprzeczalnie do nowożytności, jednak pod względem sztuki ludwisarskiej był to okres przełomu, gdy następowało przejście ze stylów średniowiecznych do nowożytnych. Stąd na dzwonach Georga Wiel I i Georga Wiel II można dostrzec zarówno elementy i cechy typowe dla średniowiecza jak sznurowe zdobienie korony dzwonu, jak i detale typowo nowożytne – począwszy od profilu żebra dzwonowego¹¹¹ czy motywów heraldycznych, wykonanych w stylistyce nowożytnej. Wielcowie wykonywali dzwony o różnej wysokości i średnicy,

¹¹¹ Profil żebra – kształt przekroju pionowego dzwonu obserwowany na poziomie szyi, płaszcza oraz wieńca. Zmiany w kształcie profilu w rozwoju historycznym dzwonów ukierunkowane były na uzyskanie możliwie najlepszych cech akustycznych odlewu. Najstarsze dzwony cechowały się prostym tulipanowanym kształtem, przez co również żebro było niemal proste. Rozwój profilu żebra ukierunkowany był na wzrost średnicy dolnej wobec wysokości korony. Cechę tę wyznacza stosunek tych wartości i tak dzwony protogotyckie posiadały stosunek wysokości korony do średnicy dolnej powyżej wartości 1,000. Dzwony gotyckie zyskiwały na średnicy dolnej w stosunku do wysokości korony, przez co wartość ta wynosiła ok. 0,900. Dzwony nowożytne zyskiwały wartość na

w zależności od otrzymanego zamówienia. Były to zarówno dzwony mniejsze, czego przykładem jest dzwon ze Skibic o średnicy 52,5 cm i wysokości 62 cm, jak i dzwony większe (duże), jak np. dzwon z Brzeźnicy o średnicy 108 cm i wysokości 113 cm. Pod względem wagi były to również dzwony zróżnicowane, co jest oczywiste i wynika z ich wielkości. Dokonując ogólnej oceny dzwonów Wieldów, należy brać pod uwagę obecny stan ich zachowania, który świadczy o jakości odlewu.

Osobnym wnioskiem, który nasuwa się podczas oceny wyrobów Wieldów, jest to, że dzwony te stanowią niezaprzeczalnie cenne źródła historyczne z uwagi na bogactwo umieszczonych na nich dekoracji oraz inskrypcji. Zarówno dekoracje, jak i sama forma oraz kształt dzwonu pozwalają nam dowiedzieć się, jakie dominowały style w omawianym okresie, co odnosi się również do formy inskrypcji. Same zaś inskrypcje są dobrym źródłem pośrednim do prowadzenia badań genealogicznych, co potwierdza np. obszerna inskrypcja umieszczona na dzwonie Georga Wielda II z Konina Żagańskiego. Oprócz tego zapisy inskrypcyjne pozwalają określić, np. kto piastował funkcję starszego kościoła w danym czasie, a także mogą być źródłem do konfrontacji z innymi źródłami w celu ustalenia faktów historycznych. Szczególne znaczenie mają także dekoracje na płaszcach dzwonów, w formie motywów heraldycznych, co można wykorzystać w badaniach z zakresu heraldyki nowożytnej. Faktem jest także to, że Georg Wield II przejął style dekoracyjne, formy zapisu inskrypcji i kształtu dzwonów po swoim ojcu, u którego uczył się rzemiosła. Zapewne po swoim ojcu odziedziczył wzorniki do odlewu dekoracji. W ten sposób po śmierci Wielda seniora Wield junior kontynuował tradycje ludwisarskie swego ojca, co doprowadziło do przedłużenia istnienia warsztatu Wieldów, zapewniając ciągłość stylu wypracowanego przez Georga Wielda I.

SUMMARY

The paper presents profiles and contributions of two bell-founders – Georg Wield I (Sr.) and Georg Wield II (Jr.), who worked in the Silesian–Lusatian–Bohemian borderland at the turn of 16th and 17th century. In this period, many changes regarding campanology of this region occurred, encompassing alterations in bells' shape, as well as in style of ornaments and forms of inscriptions placed on bells. Georg Wield I, son of Hans Weld Sr., was born in Jáchymov and then moved to Szprotawa, where – as a burgher of this city – he commenced bell-founding. In 1593 he settled in Żytawa, where he entered the mature stage of his professional development. He was active as a bell-founder not only in Lower

poziomie ok. 0,7800–0,8200. Proporcje nowożytne odpowiadają w przybliżeniu również dzwonom współczesnym. (*Słownik podstawowych terminów z zakresu campanologii*).

Silesia and Upper Lusatia, but also in neighboring Bohemia, where he worked, i.a., for the mighty von Redern family, casting, among other works, the bell for the Frydland castle. He died presumably in 1607, and his son, Georg Wield II (Jr.), took over the trade. Younger Wield continued the tradition of bell foundry and pewter-making in Żytawa, casting bells for local churches, as well as for more distant towns and villages. His activity in this trade is confirmed since 1608. Periodically, he collaborated with his paternal uncle Hans Wield Jr. Like his father, he provided services to the von Redern family. On the contemporary Polish territory bells casted by members of the Wield family, made with outstanding precision and meticulousness, can be found in the following towns and villages: Brzeźnica, Konin Żagański, Konotop, Skibice and Zawidów. The Lower Silesian voivodeship (province) is still poorly researched regarding campanology, and required studies on both bells and bell-founders.

BIBLIOGRAFIA

- Deutsches Glockenarchiv Nürnberg, sygn. 9/32/3B; 9/28/30C; 9/20/69C; 9/20/70C.
- Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Gabinet Dokumentów, Kartoteka Erwina Hintze – ludwisarze, (dokument bez numeru inw.).
- Biszczyński Marek, *Die ältesten Stadtbücher von Sprottau/Szprotawa. Ein Beitrag zur Erforschung des Frühneuhochdeutschen in Niederschlesien*, Zielona Góra 2013.
- Brückner Edmund, *Die Glocken der Oberlausitz*, „Neues Lausitzisches Magazin“, 82 (1906), s. 1–222.
- Corpus inscriptionum Poloniae, t. 10: *Inskrypcje województwa lubuskiego*, red. Joachim Zdrenka, z. 5: *Powiat zielonogórski*, opr. Adam Górski, Paweł Karp, Toruń 2012; z. 13: *Powiat żagański (do 1815 roku)*, opr. Joachim Zdrenka, Ryszard Patorski, Marcei Tureczek, Toruń 2019.
- Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej*, red. Maciej Boryna, Szprotawa 2010.
- Grundmann Günther, *Glocke läuteten über Schlesien*, „Schlesien“, 6 (1961), 4, s. 65–74.
- Gurlitt Cornelius, *Zittau (Stadt)*, „Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen“, 30 (1907).
- Kloss Johann Gottlieb, *Sammlung einiger historischen Nachrichten von der freyen Ständeherrschaft und der kleinen Stadt Seidenberg in Oberlausitz*, Lauban 1762.
- Kurzer Entwurf einer Oberlausitz-wendischen Kirchenhistorie, abgefaßt von einigen Oberl.wendischen evangel. Predigern*, Budißin 1767.
- Lutsch Hans, *Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirks Liegnitz*, Breslau 1891.
- Lutsch Hans, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, Bd. 1–3, Breslau 1886–1891.
- Ławnikowska Barbara, *Przyczynek do dziejów ludwisarstwa na Dolnym Śląsku. Dzwony z Mirska*, „Studia Epigraficzne“, 4 (2011), s. 169–180.
- Matuszkiewicz Felix, Szczegóła Hieronim, *Historia Szprotawy*, Szprotawa 2010.

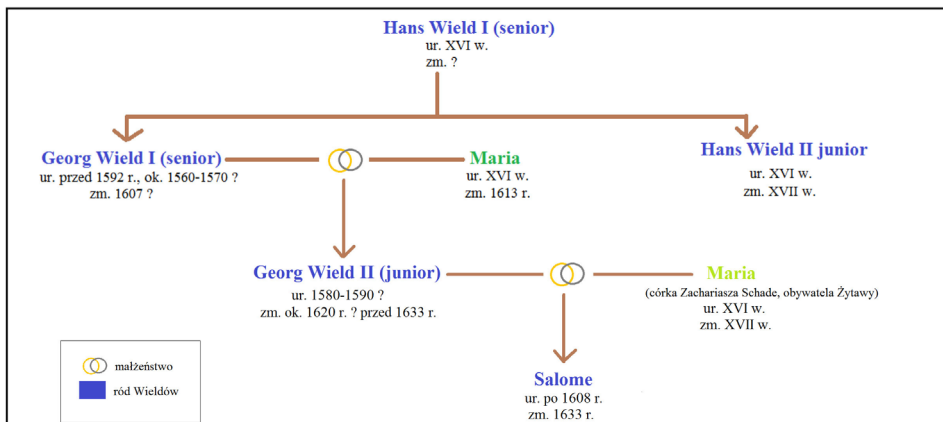
- Oszczanowski Piotr, *Rodzina Götzów – z historii wrocławskiego ludwisarstwa. Wstęp do badań*, [w:] *Rzemiosło artystyczne i wzornictwo w Polsce. Ludwisarstwo w Polsce*, red. Katarzyna Kluczewajd, Toruń 2003, s. 75-87.
- Pescheck Christian Adolph, *Handbuch der Geschichte von Zittau*, Zittau 1837.
- Poettgen Jörg, *Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten bis zum Jahre 1900 in den ehemaligen deutschen Ostprovinzen Pommern, Ost- und Westpreußen und Schlesien mit Berücksichtigung der im westlichen Deutschland vorhandenen Leihglocken*, Greifenstein 2010.
- Pokora Jakub, *Stan i potrzeba badań nad zabytkowymi dzwonami w Polsce*, „Ochrona Zabytków”, 25 (1972), 4, s. 285–290
- Pozaroszczuk Mieczysław, Siwicki Maciej, Syrycki Stanisław, *Ziemia Szprotawska. Historia i ludzie*, Szprotawa–Żagań 2010.
- Późniak Michał, Tureczek Marcei, *Problematyka konserwatorska dzwonu autorstwa Georga Wilda II w Koninie Żagańskim*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, 18 (2021), s. 97–100.
- Słownik podstawowych terminów z zakresu kampanologii*, opr. Marcei Tureczek, 2016 (mps).
- Szczegóła Hieronim, Boryna Maciej, *Szprotawa i okolice: na tropach historii i przyrody*, Szprotawa 2010.
- Szczegóła Hieronim, *Z przeszłości Szprotawy*, Zielona Góra 1961.
- Szprotawa 1000–2000: w kręgu europejskich idei zjednoczeniowych*, red. Hieronim Szczegóła, Szprotawa 2000.
- Świadkowie wiary i historii. Kościoły parafii w Witoszynie*, red. Roman Haczekiewicz, Kraków 2011.
- Tureczek Marcei, *Campanae que in confinio sonant. Studium z dziejów ludwisarstwa na pograniczu śląsko-brandenbursko-pomorskim w XIII–XVIII wieku*, Zielona Góra 2015.
- Tureczek Marcei, *Leihglocken. Dzwony z obszaru Polski w granicach po 1945 roku przechowywane na terenie Niemiec*, Warszawa 2011.
- Tureczek Marcei, *Wstępne badania historyczne i konserwatorskie dzwonu Georga Wilda I z 1595 r. w Konotopie*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, 17 (2020), s. 64–69.
- Tureczek Marcei, *Zabytkowe dzwony na Ziemi Lubuskiej. Dokumentacja, ochrona, badania*, Zielona Góra 2010.
- Uhlíř Jaroslav, *Kampanologické památky libereckého okresu*, Liberec 2013.
- Wenzel Kai, *Wild (Wildt) Georg*, [w:] *Sächsische Biografie*, <https://saebi.isgv.de>.

O AUTORZE

Michał Późniak – absolwent Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zainteresowania badawcze: historia nowożytna Polski i powszechna, kampanologia, historia regionalna. Adres e-mail: michal.wymiarki@onet.pl

Fot. 1. Żytawa w połowie XVII wieku. Źródło: <https://pl.wikipedia.org/>

Fot. 2. Graficzne przedstawienie rodziny ludwisarskiej Wieldów, oprac. M. Poźniak

Fot. 3. Dzwon z Brzeźnicy. Źródło: M. Tureczek, *Leihglocken. Dzwony z obszaru Polski w granicach po 1945 roku przechowywane na terenie Niemiec*, Warszawa 2011, s. 679.

Fot. 4. Dzwon ze Skibic (1). Źródło: M. Tureczek, *Leihglocken*, s. 571.

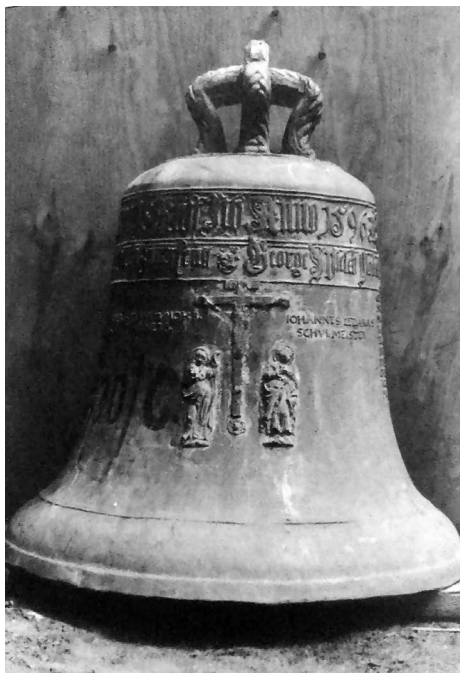
Fot. 5. Dzwon ze Skibic (2). Źródło: M. Tureczek, Leihglocken, s. 573.

Fot. 6a–6b. Dzwon z Konotopu, fot. M. Poźniak, 2021 r.

Fot. 7a–7b. Motywy dekoracyjne i inskrypcje na dzwonie z Konotopu, fot. M. Poźniak 2021 r.

Fot. 8. Dzwon z Zawidowa. Źródło: M. Tureczek, Leihglocken, s. 645.

Fot. 9. Dzwon z Konina Żagańskiego, fot. M. Poźniak, M. Tureczek, 2021 r.

Fot. 10. Motywy dekoracyjne i inskrypcje na dzwone z Konina Żagańskiego, fot. M. Poźniak, M. Tureczek, 2021 r.

